

Β' Λυκείου. Βασιλείς αρχές. Κοινωνικών. Εδιωτηρών.

B ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

2.1 Το δουλοκτητικό σύστημα

Σε κάθε κοινωνία υπάρχει ένας τρόπος οργάνωσης της οικονομίας μέσω του οποίου οι άνθρωποι παράγουν τα αγαθά που τους είναι αναγκαία. Ο τρόπος οργάνωσης της οικονομίας δεν είναι σταθερός. Αλλάζει στον χώρο και στον χρόνο. Διαφορετικά ήταν οργανωμένες οι οικονομίες στην αρχαία εποχή, διαφορετικά τον Μεσαίωνα, διαφορετικά σήμερα. Άλλη είναι η δομή και η οργάνωση της ελληνικής οικονομίας σήμερα και άλλη είναι η δομή και η οργάνωση της οικονομίας των Η.Π.Α. ή της Ιαπωνίας.

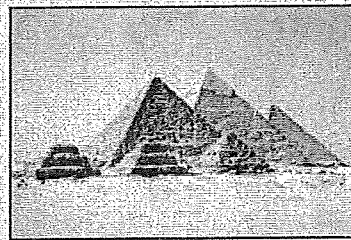
Ο τρόπος οργάνωσης της οικονομίας συνιστά το οικονομικό σύστημα. **Οικονομικό σύστημα** είναι οι τρόποι και τα μέσα με τα οποία μια κοινωνία προσπαθεί να παράγει και να διανείμει τα αγαθά. Το οικονομικό σύστημα είναι ταυτόχρονα και κοινωνικό σύστημα. Η παραγωγή και η διανομή των αγαθών είναι κοινωνικές δραστηριότητες και προσδιορίζουν κοινωνικές σχέσεις. **Η κοινωνία δεν είναι άθροισμα ατόμων. Είναι σύνολο κοινωνικών σχέσεων.** Οι άνθρωποι παράγουν αγαθά για την επιβίωσή τους και ο τρόπος με τον οποίο τα παράγουν καθορίζει το είδος και την ποιότητα των κοινωνικών τους σχέσεων. Καθορίζει, τελικά, τον τρόπο οργάνωσης της κοινωνίας στο σύνολό της.

Κάθε κοινωνία χρησιμοποιεί πόρους (φυσικούς και ανθρώπινους) για την παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών που της είναι απαραίτητα. Οι πόροι αυτοί ονομάζονται **παραγωγικοί συντελεστές**. Οι παραγωγικοί συντελεστές είναι η εργατική δύναμη, η γη, το κεφάλαιο και η επιχειρηματικότητα.

Στην αρχαιότητα, αναπτύχθηκε το **δουλοκτητικό σύστημα**. Στο δουλοκτητικό σύστημα, η γη και τα εργαλεία της παραγωγής ανήκουν σε ιδιώτες ή στην κοινότητα. Η εργασία γίνεται κυρίως από δούλους, οι οποίοι είναι ιδιοκτησία κάποιου ιδιώτη ή της κοινότητας. Γι' αυτό και οι δούλοι, στη ρωμαϊκή εποχή, αποκλήθηκαν «ομιλούντα εργαλεία» (*instrumenta vocalia*) και κατά το Ρωμαϊκό Δίκαιο ήταν «πράγματα» (*res*) και όχι πρόσωπα.

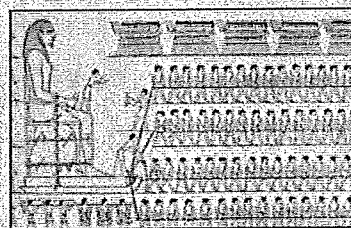
Δουλοκτητικές κοινωνίες ήταν οι **ανατολικές αυτοκρατορίες** της Μεσοποταμίας και της Αιγύπτου. Στις μεγάλες αυτές αυτοκρατορίες, η γη και τα εργαλεία παραγωγής ανήκουν κυρίως στο κράτος. Εκατοντάδες χιλιάδες δούλοι, που είναι ιδιοκτησία του κράτους, αλλά και ιδιωτών, εργάζονται για την παραγωγή προϊόντων, την κατασκευή κτιρίων, την καλλιέργεια της γης, την παροχή υπηρεσιών.

Η δουλεία είναι η πιο ακραία μορφή εκμετάλλευσης. Οι δούλοι δεν έχουν κανένα δικαίωμα. Είναι ιδιοκτησία του αφέντη τους, ο οποίος τους χρησιμοποιεί όπως επιθυμεί. Οι δούλοι δεν έχουν ωράριο. Εργάζονται όσο και όπου επιθυμεί ο ιδιοκτήτης τους. Στις

Οι Πυραμίδες της Γκίζας (Αίγυπτος).

Οι Πυραμίδες είναι αποτέλεσμα της εργασίας χιλιάδων δούλων. Χιλιάδες δούλοι μετέφεραν τις τεράστιες πέτρες που ήταν το υλικό με το οποίο κατασκευάστηκαν. Χωρίς την εργασία των δούλων, η κατασκευή των έργων αυτών εκείνη την εποχή θα ήταν σχεδόν αδύνατη.

Αποτύπωση της μεταφοράς του αγάλματος ηγεμόνα.

Το σχέδιο απεικονίζει την τεράστια ποσότητα εργασίας που προσφέρουν οι δούλοι προκειμένου να μεταφερθούν τα τεράστια αγάλματα των βασιλιάδων της εποχής. Αν δεν υπήρχαν οι χιλιάδες δούλοι, με τα περιορισμένα τεχνικά μέσα της εποχής και την κατάσταση των εργαλείων θα ήταν αδύνατο να μεταφερθούν τα βαριά υλικά με τα οποία χτίστηκαν τα μεγάλα οικοδομικά έργα.

Μονομάχοι. Ψηφιδωτό του 2ου αιώνα π.Χ.

Ο Σπάρτακος, δούλος θρακικής καταγωγής, ηγήθηκε μεγάλης εξέγερσης δούλων, στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η οποία κράτησε σχεδόν δύο χρόνια (71-73 μ.Χ.). Ο Σπάρτακος ήταν δούλος που χρησιμοποιούνταν ως μονομάχος. Τελικά, οι δούλοι ηττήθηκαν από τις ρωμαϊκές λεγεώνες ενώ ο Σπάρτακος σκοτώθηκε. Ο Σπάρτακος έγινε το έμβλημα των καταπιεσμένων, που αγωνίζονται για την ελευθερία τους και ενέπνευσε πολλές οργανώσεις και κόμματα σοσιαλιστικής ιδεολογίας του 19ου και 20ού αιώνα που πήραν το όνομα του ή τον έκαναν έμβλημά τους (π.χ. οι Σπαρτακιστές στη Γερμανία).

Παναγής Λεκατσάς (1911-1970)

Γεννήθηκε στην Ιθάκη. Ασχολήθηκε με μεταφράσεις αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων και έγραψε σημαντικές μελέτες ερμηνείας της αρχαίας ελληνικής θρησκείας, της προϊστορίας κτλ. Σημαντικότερα έργα του *Ο Διόνυσος*, *Η Ψυχή*. Έγραψε, επίσης, μελέτες για τις επαναστάσεις των δούλων τη ρωμαϊκή εποχή (*Οι πόλεμοι των δούλων*, Σπάρτακος).

ανατολικές αυτοκρατορίες κύρια πηγή δούλων ήταν οι πόλεμοι. Οι αιχμάλωτοι πολέμου χρησιμοποιούνταν ως δούλοι.

Στην **Αρχαία Ελλάδα** υπήρχαν δούλοι, όχι όμως στην έκταση που υπήρχαν στις ανατολικές αυτοκρατορίες. Οι δούλοι προέρχονταν είτε από αιχμαλώτους είτε από ανθρώπους που είχαν χρεοκοπήσει. Ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι 7.000 κάτοικοι της πόλης Ίκαρα στη Σικελία αιχμαλωτίστηκαν και πουλήθηκαν δούλοι στην Κατάνη. Ο Σόλων, με τη Σεισάχθεια (από τις λέξεις σείω = κλονίζω, μετατοπίζω, αίρω και «άχθος» = βάρος, χρέος), κατάργησε τον δανεισμό με εγγύηση «το σώμα», επειδή είχε αυξηθεί δραματικά ο αριθμός αυτών που υποδουλώνονταν λόγω χρεών που δεν μπορούσαν να αποπληρώσουν. Αυτή η κατάσταση εγκυμονούσε εξεγέρσεις και ενδεχομένως εμφύλιο πόλεμο.

Η χειρωνακτική εργασία στην Αρχαία Ελλάδα θεωρούνταν υποτιμητική. Γι' αυτό και οι περισσότερες χειρωνακτικές εργασίες γίνονταν από δούλους. Οι δούλοι δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα. Πολιτικά δικαιώματα είχαν μόνο οι ελεύθεροι πολίτες. Οι δούλοι μπορούσαν να κάνουν όλες τις εργασίες, όμως δεν μπορούσαν να ασκήσουν πολιτικά δικαιώματα (συμμετοχή στην Εκκλησία του Δήμου, συμμετοχή σε ψηφοφορία).

Η μη ιδιοκτησία δούλου από κάποιον ελεύθερο πολίτη ήταν ένδειξη φτώχειας. Ο ανάπηρος που διεκδικεί το επίδομά του, στον λόγο του Λυσία *Υπέρ Αδυνάτου*, αναφέρει ότι είναι τόσο φτωχός που δεν έχει τα μέσα να αγοράσει έναν δούλο για να κάνει τις διάφορες δουλειές.

Στη **Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία** η δουλεία πήρε μεγάλες διαστάσεις. Εκατοντάδες χιλιάδες αιχμάλωτοι πολέμου εργάζονταν ως δούλοι. Αναπτύχθηκε, επίσης, εκτεταμένο εμπόριο δούλων. Δούλοι χρησιμοποιούνταν και ως μονομάχοι προκειμένου να διασκεδάσουν τα ρωμαϊκά πλήθη στις αρένες. Δεν είναι τυχαίο ότι οι μεγαλύτερες εξεγέρσεις δούλων ξέσπασαν στην επικράτεια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (εξέγερση των δούλων της Περγάμου, των ορυχείων Λαυρίου, του Σπάρτακου).

Ο χριστιανισμός ως θρησκεία αμφισβήτησε έντονα το δουλοκτητικό σύστημα. Στην εποχή του Ιουστινιανού, ο δούλος έπαψε να θεωρείται από νομική άποψη «πράγμα» και θεωρήθηκε άνθρωπος.

Το δουλοκτητικό σύστημα ξεπεράστηκε. Η δουλεία, όμως, δεν εξαφανίστηκε. Μπορεί να περιορίστηκε, αλλά δεν εξαλείφθηκε. Στις μεγάλες φυτείες των Η.Π.Α. από τον 16ο έως τον 18ο αιώνα, η καλλιέργεια της γης γινόταν από δούλους που έφερναν οι δούλεμποροι από την Αφρική. Το 1861, οι δούλοι στις Η.Π.Α. είχαν φτάσει περίπου τα τέσσερα εκατομμύρια. Αξίζει να αναφερθεί ότι, στην Ελλάδα, 40 χρόνια πριν (1821), το Α' Σύνταγμα της Εθνοσυνέλευσης της Επιδαύρου απαγόρευε τη δουλεία.

2.2 Το φεουδαρχικό σύστημα

Η φεουδαρχική κοινωνία γεννήθηκε μέσα στους κόλπους του δουλοκτητικού συστήματος. Τα **λατιφούντια**, τεράστια αγροκτήματα, σταδιακά αυτονομήθηκαν το ένα από το άλλο. Δεν ανήκαν πια σε μια μεγάλη επικράτεια, σε μια κρατική οντότητα που ήταν η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η οποία είχε διαλυθεί. Ανήκαν στους ιδιοκτήτες τους. Τα λατιφούντια έγιναν κράτος εν κράτει στις δυτικές επαρχίες του υπό αποσύνθεση ρωμαϊκού κράτους. Η κεντρική εξουσία δεν μπορούσε να ελέγξει αυτούς τους ισχυρούς γαιοκτήμονες, οι οποίοι έφτιαξαν και δικά τους αυτόνομα στρατιωτικά σώματα για να προστατεύσουν την τεράστια ιδιοκτησία τους. Οι γαιοκτήμονες παραχώρησαν κομμάτια γης στους ακολούθους τους ενώ νοίκιασαν χωράφια σε πρώην δούλους αλλά και ελεύθερους αγρότες. Δημιουργήθηκαν, έτσι, τα μεγάλα φέουδα.

Απελευθερωμένοι δούλοι και πρώην ελεύθεροι πολίτες άρχιζαν να νοικιάζουν και να καλλιεργούν μικρά τμήματα από τα τεράστια σε έκταση κτήματα που ανήκαν σε γαιοκτήμονες. Οι ενοικιαστές της γης δεν ήταν δούλοι, αλλά δουλοπάροικοι. Ήταν δεμένοι με τη γη που καλλιεργούσαν και δεν μπορούσαν να την εγκαταλείψουν χωρίς την άδεια του φεουδάρχη, ιδιοκτήτη της γης.

Τα είδη της ιδιοκτησίας στο φεουδαρχικό σύστημα είναι δύο:

α) Ο οίκος. Ανήκει στον φεουδάρχη. Είναι η καλλιεργήσιμη γη που ο φεουδάρχης δεν τη νοικιάζει, αλλά την εκμεταλλεύεται για τον εαυτό του. Ο οίκος, εκτός από τη γη, περιλαμβάνει την κατοικία του φεουδάρχη, τα εργαλεία που χρησιμοποιούν ο αγρότες, τα ζώα, τις αποθήκες, τους σταύλους κτλ. Ιδιοκτησία του οίκου θεωρούνται, κατά κάποιο τρόπο, και οι αγρότες καλλιεργητές, οι οποίοι δεν μπορούν να εγκαταλείψουν το φέουδο. Σε ορισμένες μάλιστα περιοχές ο αγρότης, προκειμένου να παντρευτεί, πρέπει να ζητήσει την έγκριση του φεουδάρχη.

β) Τα μικρά κτήματα. Μικρά χωράφια που νοικιάζει ο φεουδάρχης στους δουλοπάροικους. Οι δουλοπάροικοι καλλιεργούσαν τα κτήματα και είχαν την υποχρέωση να καταβάλλουν στον φεουδάρχη κάποια αμοιβή (πρόσοδο).

Η **πρόσοδος** που πλήρωναν οι δουλοπάροικοι στον φεουδάρχη είχε τρεις μορφές:

α) Πρόσοδος σε εργασία (αγγαρεία). Το σύστημα αυτό εφαρμόστηκε στην αρχή του φεουδαρχικού συστήματος. Το εμπόριο και ο εκρηματισμός της οικονομίας είχαν υποχωρήσει και οι φεουδάρχες δεν είχαν αναπτυγμένες ανταλλαγές με χρήμα. Τους ενδιαφέρει, κατά συνέπεια, η εντατική καλλιέργεια της γης τους προκειμένου να αυξηθεί η ποσότητα της παραγωγής. Οι αγρότες εργάζονταν ορισμένες ημέρες στο κτήμα του γαιοκτήμονα χωρίς αμοιβή. Ο βαθμός της εκμετάλλευσης των δουλοπάροικων φαίνεται από το γεγονός ότι το 1/3 του χρόνου τους εργάζονταν στο

«Για τον αφέντη ο δουλοπάροικος ελάχιστη διαφορά είχε από τα ζωντανά που έτρεφε στο κτήμα του. Έτσι, στη Γαλλία του 11ου αιώνα ένας αγρότης άξιζε 38 πεντάρες και ένα άλογο 100. Αν ο δουλοπάροικος προσπαθούσε να φύγει και τον έπιαναν, τιμωρούνταν αυστηρά και τον ανάγκαζαν να ξαναγυρίσει. Από τα αρχεία του Μπράντφορντ διαβάζουμε: Και μας πληροφόρησαν ότι η Αλίκη, θυγατέρα του William Childyong και δούλη του αφέντη μένει στο Πορκ. Διατάζουμε επομένως να συλληφθεί».

(Λήο Χάμπερμαν, *Τα υλικά αγαθά του ανθρώπου*, μτφρ. Τζένη Μαστοράκη, εκδ. Μπουκουμάνης, Αθήνα 1978.)

Αμπράτζιο Λορεντσέτι. Μεσαιωνική πόλη. Εθνική Πινακοθήκη της Σιένα. Είναι ο παλαιότερος πίνακας του 14ου αιώνα που απεικονίζει μια μεσαιωνική πόλη.

Stadtluft macht frei (ο αέρας της πόλης σε κάνει ελεύθερο). Γερμανική παροιμία του 11ου αιώνα. Οι αγρότες δουλοπάροικοι έβλεπαν την πόλη ως χώρο ελευθερίας, στον οποίο μπορούσαν να ζήσουν μακριά από τα δεσμά της δουλοπαροικίας και την καταπίεση των φεουδάρχων.

Στο Βυζάντιο και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία υπήρχαν στοιχεία του φεουδαρχικού συστήματος με διαφορές από τη φεουδαρχία της Δυτικής Ευρώπης:

Στο Βυζάντιο. Ο θεσμός της δουλοπαροικίας υπήρχε και στο Βυζάντιο. Υπήρχαν ισχυροί γαιοκτήμονες με τεράστιες εκτάσεις γης και αγρότες δουλοπάροικοι που την καλλιεργούσαν. Υπήρχαν, επίσης, οι αγγαρείες των δουλοπαροίκων στα κτήματα των γαιοκτημόνων αλλά σε περιορισμένο βαθμό. Στο Βυζάντιο υπήρχε ισχυρό κράτος και κεντρική εξουσία που δεν υπάρχει στη δυτική φεουδαρχία. Οι γαιοκτήμονες δεν είχαν τη δύναμη που είχαν στη Δυτική Ευρώπη.

Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η γη, στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ανήκε στον Σουλτάνο. Ο Σουλτάνος παραχωρούσε μεγάλες περιοχές της γης για εκμετάλλευση σε στρατηγούς-πασάδες. Οι πασάδες λειτουργούσαν ως φοροεισπράκτορες και είχαν υποχρέωση να κρατούν τον στρατό ετοιμοπόλεμο. Οι υπόδουλοι πληθυσμοί είχαν, κυρίως, την υποχρέωση καταβολής φόρων. Οι αγγαρείες ήταν άγνωστες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι πασάδες δεν ήταν αυτόνομοι, όπως οι δυτικοί φεουδάρχες. **Φεουδαρχικές σχέσεις** εγκαθίδρυσαν οι **Φράγκοι**, οι **Γενουάτες** και οι **Ενετοί** στις περιοχές που κατέκτησαν. Στα Επτάνησα, για παράδειγμα, οι Ενετοί επέβαλαν τη δουλοπαροικία και το σύστημα της μονοκαλλιέργειας (καλλιέργεια ενός είδους που ήταν αναγκαίο στη Βενετία). Έτσι, η Κέρκυρα και η Λευκάδα ανέπτυξαν συστηματικά την καλλιέργεια της ελιάς και έστειλαν τα 2/3 της παραγωγής του λαδιού τους στη Βενετία. Στη Λευκάδα, επίσης, οι Ενετοί έφτιαξαν αλυκές από τις οποίες εισήγαγαν το αλάτι. (Βλ. φωτογραφία, σελ. 144).

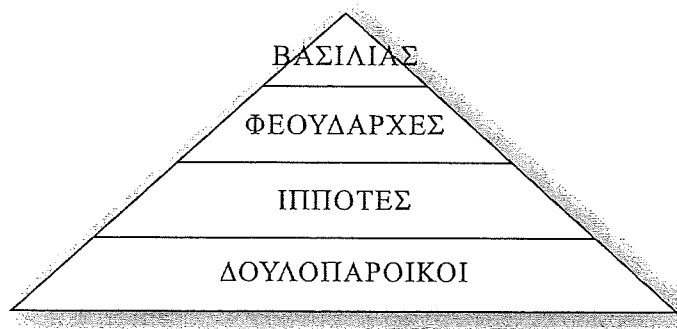
δικό τους κτήμα και τα 2/3 του χρόνου τους στο κτήμα του φεουδάρχη.

β) Πρόσδοδος σε προϊόντα. Από τον 12ο αιώνα και μετά, το σύστημα της αγγαρείας δίνει τη θέση του, χωρίς να εξαφανιστεί εντελώς, στην καταβολή προσόδου σε είδος. Ο φεουδάρχης παίρνει ένα ποσοστό από τη σοδειά των δουλοπαροίκων. Όμως, αυτό που απομένει στους δουλοπάροικους είναι αρκετό μόλις για να καλύψουν τις βιοτικές τους ανάγκες.

γ) Πρόσδοδος σε χρήμα. Η ανάπτυξη του εμπορίου και των ανταλλαγών οδήγησαν τους φεουδάρχες στην ανάγκη κατοχής χρήματος. Έτσι, από τον 14ο αιώνα αρχίζει η πρόσδοδος σε εργασία ή είδος να αντικαθίσταται από την καταβολή ενοικίου σε χρήμα. Η ανάγκη των φεουδαρχών για όλο και περισσότερο χρήμα κάνει την εκμετάλλευση των χωρικών όλο και μεγαλύτερη. Έτσι, την περίοδο αυτή (από τον 14ο μέχρι τον 16ο αιώνα) ξεσπούν αγροτικές εξεγέρσεις σε πολλές περιοχές της Ευρώπης. Τέτοιες εξεγέρσεις ήταν η επανάσταση των Ζακερί στη Γαλλία το 1358 και η επανάσταση των χωρικών στη Γερμανία το 1525.

Η εκκλησία, στο φεουδαρχικό σύστημα, λειτουργούσε ως «συλλογικός φεουδάρχης». Είχε στην κατοχή της μεγάλες εκτάσεις γης, τις οποίες καλλιεργούσαν δουλοπάροικοι. Η εκκλησία δικαιολογούσε τη φεουδαρχία στη συνείδηση των αγροτών. Υποστήριζε ότι αυτή η άνιση διάρθρωση του κόσμου (φεουδάρχες και δουλοπάροικοι) ήταν δοσμένη από τον Θεό και κάθε εξέγερση εναντίον της ήταν αμαρτία.

Η δομή της φεουδαρχικής κοινωνίας απεικονίζεται με το σχήμα μιας πυραμίδας:

Η ανάπτυξη του εμπορίου οδηγεί στην ανάπτυξη των **πόλεων**. Οι πόλεις αναπτύσσονται και γίνονται, εκτός από κέντρα του εμπορίου, διοικητικά και βιοτεχνικά κέντρα. Οι **αστοί** (κάτοικοι των πόλεων) είναι αυτοί που πρωτοστατούν στη διαμόρφωση των εθνικών κρατών, καθώς επιδιώκουν μια ενοποιημένη εσωτερική αγορά υπό την επικράτεια ενός κράτους. Αποκορύφωμα του αιτήματος των αστών για εθνικό κράτος, χωρίς βασιλιά και με περιορισμένη τη δύναμη των φεουδαρχών, ήταν η Γαλλική Επανάσταση (1789).

2.3 Το καπιταλιστικό σύστημα ή οικονομία της αγοράς

Τα βασικά χαρακτηριστικά του καπιταλιστικού συστήματος (καπιταλισμός από τη λέξη capital = κεφάλαιο) είναι:

- Η ιδιωτική επιχειρηματικότητα (επιχειρηματίες κάνουν επενδύσεις με στόχο τη μεγιστοποίηση του κέρδους).
- Οι επιχειρήσεις ανταγωνίζονται για την κατάκτηση αγορών, στις οποίες θα πουλήσουν τα προϊόντα τους.
- Οι εργαζόμενοι στις επιχειρήσεις είναι **μισθωτοί εργάτες**. Λαμβάνουν, δηλαδή, μισθό για τις ώρες που εργάζονται στην επιχείρηση.

Το καπιταλιστικό σύστημα δημιουργήθηκε μέσα στους κόλπους του φεουδαρχικού συστήματος. Μέχρι τον 11ο αιώνα κυριαρχούσε η αγροτική παραγωγή στο πλαίσιο της φεουδαρχικής κοινωνίας. Ο πληθυσμός ζούσε κυρίως στην ύπαιθρο, καθώς οι πόλεις είχαν παρακμάσει. Δεν είχαν μεγάλο πληθυσμό, ούτε σοβαρές εμπορικές και διοικητικές λειτουργίες.

Όμως, τον 11ο αιώνα σημειώνονται **αλλαγές στην παραγωγή και την οικονομία**, οι οποίες θα φέρουν **αλλαγές στην κοινωνία και την πολιτική**. Ειδικότερα:

α) Αύξηση της παραγωγής. Εισάγεται το άροτρο και η χρήση του αλόγου στην καλλιέργεια της γης. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την κατακόρυφη αύξηση της παραγωγής και τη δημιουργία σημαντικού πλεονάσματος.

β) Ανάπτυξη του εμπορίου. Το πλεόνασμα της παραγωγής πωλούνταν. Αυτό οδήγησε στην ανάπτυξη του εμπορίου. Η οικονομία μετατράπηκε σταδιακά σε **εμπορευματική** (παραγωγή προϊόντων για πώληση στην αγορά).

γ) Εκχρηματισμός της οικονομίας. Η διεύρυνση του εμπορίου και των ανταλλαγών οδήγησε στην αύξηση της χρήσης του χρήματος. Το χρήμα γίνεται ο πλούτος. Γι' αυτό και ο κάθε φεουδάρχης ζητάει φόρους σε χρήμα και όχι αγγαρείες από τους δουλοπάροικους.

δ) Ανάπτυξη των πόλεων. Οι πόλεις γίνονται οι χώροι του εμπορίου. Η ζωή στις πόλεις αναζωπυρώνεται. Οι κάτοικοι αυξάνονται. Στις πόλεις εγκαθίστανται μόνιμα οι έμποροι και το προσωπικό των επιχειρήσεών τους. Στις πόλεις, επίσης, αναπτύσσονται πολλές βιοτεχνίες που κατασκευάζουν βιοτεχνικά προϊόντα.

ε) Μεγάλες βιοτεχνικές επιχειρήσεις. Η ανάπτυξη του εμπορίου δημιούργησε όλο και περισσότερες παραγγελίες προϊόντων στις βιοτεχνίες, οι οποίες μεγάλωσαν και εξελίχθηκαν σε μεγάλες επιχειρήσεις, τις **μανιφακτούρες** (από το manus = χέρι και από το factura = κατασκευή). Στις μανιφακτούρες εργάζονταν πλέον και πολλοί **εργάτες με μισθό**. Οι μανιφακτούρες ήταν ο πρόδρομος των μεγάλων εργοστασίων. Η εισαγωγή της μηχανής στις μανιφακτούρες (Βιομηχανική Επανάσταση) τις μετέτρεψε σε εργοστάσια.

Γιάννης Αλταμούρας, *Το λιμάνι της Κοπεγχάγης*, 1874, Εθνική Πινακοθήκη.

«Με την εκμετάλλευση της παγκόσμιας αγοράς, η αστική τάξη διαμόρφωσε κοσμοπολίτικα την παραγωγή και την κατανάλωση όλων των χωρών. [...] Εκμηδενίστηκαν κι εξακολουθούν ακόμα καθημερινά να εκμηδενίζονται οι παμπάλαιες εθνικές βιομηχανίες. Εκτοπίζονται από νέες βιομηχανίες [...], από βιομηχανίες που δεν επεξεργάζονται πια ντόπιες πρώτες ύλες, αλλά πρώτες ύλες που βρίσκονται στις πιο απομακρυσμένες ζώνες και που τα προϊόντα τους δεν καταναλώνονται μονάχα στην ίδια τη χώρα, αλλά ταυτόχρονα σε όλα τα μέρη του κόσμου. Στη θέση των παλιών αναγκών, που ικανοποιούνταν από τα εθνικά προϊόντα, μπαίνουν καινούργιες ανάγκες που για να ικανοποιηθούν απαιτούν προϊόντα των πιο απομακρυσμένων χωρών και κλιμάτων, μια ολόπλευρη αλληλεξάρτηση των εθνών».

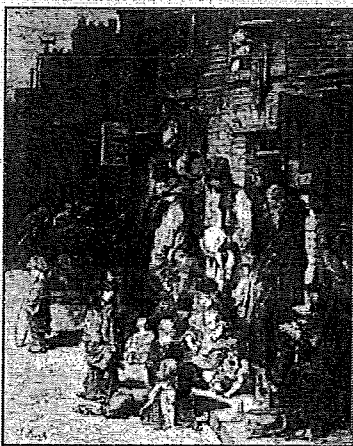
(Μαρξ-Ενγκελς, *Το μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*).

Παναγιώτης Τέτις, *Καφενείο*, Εθνική Πινακοθήκη.

Γιατί η αστική τάξη ζητούσε ενιαίο κράτος: «Οι Γερμανοί έμποροι έπρεπε να σταματούν κάθε 10 χιλιόμετρα για να πληρώνουν διόδια, το ύψος των οποίων καθοριζόταν έπειτα από έντονες διαπραγματεύσεις...».

(Γιάννης Βαρουφάκης, *Πολιτική Οικονομία*, Gutenberg, Αθήνα, 2007).

Γκυστάβ Ντορέ, *Φτωχογειτονιά του Λονδίνου*.

Η ανάπτυξη του καπιταλισμού συνοδεύτηκε από τη φτώχεια και την εξαθλίωση των εργατικών στρωμάτων. Αυτές οι εικόνες του 19ου αιώνα δεν έχουν εξαλειφθεί ούτε και σήμερα. Η φτώχεια και οι ανισότητες συνοδεύουν το καπιταλιστικό σύστημα και στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες είναι όλο και πιο αποκρουστικές.

Τάσος, 1η Μαρτίου 1935, Εθνική Πινακοθήκη.

στ) Νέες κοινωνικές τάξεις. Δίπλα στους φεουδάρχες και τους δουλοπάροικους αναδύεται μια νέα κοινωνική τάξη: η **αστική τάξη** (έμποροι, βιοτέχνες των πόλεων και σταδιακά οι τραπεζίτες που αποκτούν δύναμη, όπως οι Μέδικοι στη Φλωρεντία). Η αστική τάξη, όταν ισχυροποιήθηκε οικονομικά, άρχισε να διεκδικεί από τους φεουδάρχες μερίδιο από την πολιτική εξουσία.

Η Βιομηχανική και η Γαλλική Επανάσταση δίνουν ώθηση στη διαμόρφωση του καπιταλιστικού συστήματος. Οι επιχειρήσεις μεγαλώνουν και εμφανίζεται ο **οικονομικός φιλελευθερισμός** (Σμιθ) που θεωρεί ότι ο **ανταγωνισμός** και η **ελεύθερη αγορά** θα επιφέρουν ανάπτυξη και κοινωνική δικαιοσύνη.

Στα μέσα του 19ου αιώνα, οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης και οι Η.Π.Α. κυριαρχούν στην παγκόσμια οικονομία. Όλο και περισσότερες περιοχές του πλανήτη ενσωματώνονται στο καπιταλιστικό σύστημα υπό την επικυριαρχία των αναπτυγμένων χωρών (**αποικιοκρατία**).

Στις αρχές του 20ού αιώνα, τα ισχυρά κράτη είχαν αποκτήσει τεράστια ισχύ και συγκρούστηκαν μεταξύ τους (Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος) για τον έλεγχο των πρώτων υλών και το μοίρασμα των αγορών.

Η εποχή του πλήρους ανταγωνισμού των επιχειρήσεων (εποχή του Άνταμ Σμιθ) έδωσε τη θέση της στην εποχή των πολυεθνικών επιχειρήσεων, οι οποίες μοιράζουν τις αγορές, καθορίζουν τις τιμές των προϊόντων και έχουν τεράστια πολιτική επιρροή.

Μετά την **κρίση του 1929**, η πίστη στην ελευθερία της αγοράς υποχώρησε. Η αποφυγή κρίσεων προϋποθέτει την παρέμβαση του κράτους στην οικονομία (κρατικός παρεμβατισμός, Κέυνς). Μέσω επενδύσεων σε έργα υποδομής το κράτος παρεμβαίνει στην οικονομία. Το **κράτος πρόνοιας**, επίσης, προσπαθεί να προστατεύσει τα άτομα από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν (συντάξεις, ασφάλεια, δημόσια υγεία και παιδεία).

Μετά την **πετρελαϊκή κρίση του 1973**, αλλάζει και πάλι η οικονομική πολιτική του καπιταλισμού. Αρχίζει η κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού που πολιτικά εκφράστηκε με την άνοδο των Ρέιγκαν (Η.Π.Α.) και Θάτσερ (Ηνωμένο Βασίλειο) στην εξουσία. Ο **νεοφιλελευθερισμός** υποστηρίζει τη συρρίκνωση του ρόλου του κράτους στην οικονομία. Η επιχειρηματικότητα, η καινοτομία, η ατομική πρωτοβουλία θεωρούνται οι λέξεις-κλειδιά για την ανάπτυξη και την κοινωνική δικαιοσύνη.

Όμως, η ανάπτυξη του καπιταλισμού δεν βοήθησε να ξεπεραστούν οι τεράστιες κοινωνικές ανισότητες σε όλο τον κόσμο. Υπάρχει ακόμη πείνα και εξαθλίωση σε έναν πλανήτη που, σε συγκεκριμένες περιοχές του, σφύζει από καταναλωτικά αγαθά.

2.4 Το σοσιαλιστικό σύστημα ή σχεδιασμένη οικονομία

Τα κοινωνικά προβλήματα που δημιούργησε η ανάπτυξη του καπιταλισμού τον 19ο αιώνα είναι η βάση στην οποία συστηματοποιήθηκε ο σοσιαλιστικός στοχασμός. Πολλοί στοχαστές προσπάθησαν να σχεδιάσουν έναν κόσμο απαλλαγμένο από τη φτώχεια, τις ανισότητες και την εκμετάλλευση.

Οι Καρλ Μαρξ και Φρίντριχ Ένγκελς ανήκουν σε αυτή την κατηγορία των στοχαστών. Υποστήριξαν ότι ο καπιταλισμός δεν μπορεί να εξασφαλίσει κοινωνική δικαιοσύνη. Από τη φύση του είναι ένα σύστημα που στηρίζεται στην εκμετάλλευση και την ανισότητα. Χωρίς την απόσπαση της υπεραξίας από τους εργαζομένους, ο καπιταλισμός δεν μπορεί να αναπτυχθεί.

Οι Μαρξ και Ένγκελς, όμως, δεν έμειναν μόνο στην ανάλυση της λειτουργίας του καπιταλισμού της εποχής τους. Ανέπτυξαν έντονη πολιτική δράση. Ο Μαρξ έγραψε: «Οι φιλόσοφοι έχουν απλώς ερμηνεύσει τον κόσμο με ποικίλους τρόπους, το ζήτημα είναι να τον αλλάξουμε». Με ποιον τρόπο, όμως, κατά τους Μαρξ και Ένγκελς, μπορούσε να αλλάξει ο κόσμος;

Η εργατική τάξη, που είναι το αντικείμενο της εκμετάλλευσης από την τάξη των καπιταλιστών, χρειάζεται να επαναστατήσει και να καταλάβει την εξουσία. Έτσι, θα υπάρξει ένα νέο οικονομικό σύστημα (σοσιαλισμός) όπου:

- Η **ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής** θα περάσει από τους καπιταλιστές στο **κράτος**, το οποίο θα ελέγχει η εργατική τάξη.
- Η **παραγωγή των προϊόντων** θα γίνεται με σχέδιο και με στόχο την **κάλυψη των αναγκών των μελών της κοινωνίας** και όχι για την αύξηση των κερδών των ιδιωτικών επιχειρήσεων.
- Ο καθένας θα αμείβεται ανάλογα με την εργασία που προσφέρει.

Απώτερος σκοπός του σοσιαλιστικού συστήματος είναι η εγκαθίδρυση μιας **κομμουνιστικής κοινωνίας** με τα εξής χαρακτηριστικά:

- **Σταδιακή εξαφάνιση του κράτους**, το οποίο πια δεν θα χρειάζεται αφού οι λειτουργίες του θα έχουν απορροφηθεί από την κοινωνία.
- **Αταξική κοινωνία**: μια κοινωνία ισότητας όπου δεν θα υπάρχουν κοινωνικές τάξεις και ανισότητες.
- Η παραγωγή θα γίνεται για να ικανοποιούν οι άνθρωποι τις ανάγκες τους.

Οι ιδέες των Μαρξ και Ένγκελς επηρέασαν το εργατικό κίνημα σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι ίδιοι επέμεναν στον διεθνή χαρακτήρα του σοσιαλισμού, καθώς θεωρούσαν ότι είναι σχεδόν αδύνατο να επιτευχθεί σοσιαλισμός σε μία μόνο χώρα.

Το 1864 ιδρύθηκε στο Λονδίνο η **Διεθνής Ένωση Εργατών**, η οποία έμεινε γνωστή στην ιστορία ως η «Πρώτη Διεθνής». Έργο της ήταν ο συντονισμός της δράσης του εργατικού κινήματος στην

Ο Άλμπερτ Αϊνστάιν ήταν υπέρμαχος του σοσιαλισμού. Σε άρθρο του, που δημοσιεύτηκε το 1949, στο περιοδικό *Monthly Review* (Μηνιαία Επιθεώρηση) αναλύει τις αρνητικές όψεις του καπιταλισμού:

«Η πραγματική πηγή του κακού είναι, κατά τη γνώμη μου, η οικονομική αναρχία της καπιταλιστικής κοινωνίας, όπως τη βιώνουμε σήμερα. Έχουμε μπροστά μας ένα τεράστιο σύνολο παραγωγών που ακατάπανστα πασχίζουν να στερήσει ο ένας από τον άλλο τους καρπούς της συλλογικής τους εργασίας – όχι με τη βία, αλλά με την πιστή συμμόρφωση σε ένα σύστημα νομικών κανόνων. Είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσουμε ότι τα μέσα παραγωγής – δηλαδή το σύνολο των παραγωγικών δυνάμεων που είναι απαραίτητες για την παραγωγή καταναλωτικών και άλλων απαραίτητων αγαθών – μπορεί νομικώς να είναι, και το μεγαλύτερο μέρος είναι, ατομική ιδιωτική περιουσία [...] Αυτόν τον ακρατηριασμό των ατόμων θεωρώ το μεγαλύτερο κακό του καπιταλισμού. [...] Μια υπέρμετρα ανταγωνιστική στάση εμφυτεύεται στους μαθητές, οι οποίοι εκπαιδεύονται να λατρεύουν την άπληστη επιτυχία ως προετοιμασία για τη μελλοντική τους καριέρα».

Άλμπερτ Αϊνστάιν, «Γιατί σοσιαλισμός», μτφρ. Νίκος Παπαπολύζος, περιοδικό *Monthly Review* (Μηνιαία Επιθεώρηση), πρώτο τεύχος, 1949.

Ο Αϊνστάιν σε διάλεξη στη Βιέννη το 1921.

Ο Λένιν σε ομιλία.

Τα πρώτα στοιχεία του προγράμματος του Λένιν:

Θα κερδίσουμε την εμπιστοσύνη των αγροτών μ' ένα διάταγμα, που θα καταργήσει την τσιφλικαδική ιδιοκτησία [...]. Θα εγκαθιδρύσουμε πραγματικό εργατικό έλεγχο στην παραγωγή [...]. Βλαδμίμηρος Ίλιτς Λένιν, Απαντα, τομ. 26, εκδ. Σύγχρονη Εποχή.

Η **Τρίτη Διεθνής**, όπως έμεινε στην ιστορία, είναι η **Κομμουνιστική Διεθνής**. Ιδρύθηκε το 1919. Βασικός διακηρυγμένος στόχος της ήταν η προώθηση της παγκόσμιας επανάστασης των καταπιεσμένων λαϊκών στρωμάτων. Λειτουργήσε ως όργανο συντονισμού του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος με μεγάλη βοήθεια από την Ε.Σ.Σ.Δ.

Μια κριτική στον σοσιαλισμό από έναν ιδεολογικό και πολιτικό του αντίπαλο: «Το βασικό μειονέκτημα του καπιταλισμού: η άνιση κατανομή των αγαθών. Το βασικό πλεονέκτημα του σοσιαλισμού: η ίση κατανομή των στερήσεων».

Ουίνστον Τσώρτσιλ, Πρωθυπουργός της Αγγλίας κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ευρώπη. Μετά την ήττα της Παρισινής Κομμούνας το 1871, η Πρώτη Διεθνής διαλύθηκε. Το 1889 ιδρύθηκε η Δεύτερη Διεθνής. Το σοσιαλιστικό κίνημα άρχισε να αποκτά μαζικά ερείσματα.

Το 1917 έγινε η **Ρωσική Επανάσταση**, η οποία ήταν εμπνευσμένη από τις απόψεις των Μαρξ και Ένγκελς. Η Ρωσική Επανάσταση σφράγισε την ιστορία του 20ού αιώνα. Ηγέτης του κόμματος των μπολσεβίκων που έκανε την επανάσταση ήταν ο **Βλαδμίμηρος Ίλιτς Λένιν**. Το 1918, το Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα, που καθοδήγησε την επανάσταση, μετονομάστηκε σε Κομμουνιστικό Κόμμα. Το 1922, μετά την οριστική επικράτηση της επανάστασης, η χώρα ονομάστηκε **Ένωση των Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (Ε.Σ.Σ.Δ.)**, η οποία περιλάμβανε αρχικά τέσσερις δημοκρατίες, τη Ρωσία, την Ουκρανία, τη Λευκορωσία και την Υπερκαυκασία, δηλαδή τις περιοχές της προεπαναστατικής Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Η Ε.Σ.Σ.Δ. προσπάθησε να οργανώσει σοσιαλιστικά την οικονομία της. Προχώρησε σε κρατικοποίηση των μέσων παραγωγής και κεντρικό σχεδιασμό της οικονομίας. Ανέπτυξε ένα εκτεταμένο δίκτυο δημόσιων σχολείων και πέτυχε να εξαλείψει, σε σύντομο χρονικό διάστημα, τον αναλφαβητισμό. Ανάλογη βαρύτητα δόθηκε στη δημόσια υγεία, τις επιστήμες, την τεχνολογία. Φάνηκε ότι ένα από τα πλεονεκτήματα της σχεδιασμένης οικονομίας είναι η γοργή ανάπτυξή της. Μειονέκτημά της, στις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες, ήταν η αδυναμία της να εφοδιάσει την κοινωνία με καταναλωτικά αγαθά (ιδιωτικά αυτοκίνητα κτλ.) σε επαρκή ποσότητα. Άλλο ένα μειονέκτημα ήταν ότι ο κεντρικός σχεδιασμός προκαλούσε την ανάπτυξη γραφειοκρατίας. Το Κομμουνιστικό Κόμμα ήταν το μοναδικό νόμιμο κόμμα στην κορυφή αυτού του οικονομικού σχεδιασμού, πράγμα που έθετε ζητήματα δημοκρατίας.

Εκτός από την Ε.Σ.Σ.Δ., και άλλες χώρες προσπάθησαν να οικοδομήσουν τον σοσιαλισμό. Η Κίνα, οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης (Ανατολική Γερμανία, Πολωνία, Ρουμανία, Τσεχοσλοβακία, Ουγγαρία, Αλβανία, Γιουγκοσλαβία) προσπάθησαν, είτε υπό την επιρροή της Ε.Σ.Σ.Δ. είτε εκτός, να δημιουργήσουν σοσιαλιστικές οικονομίες.

~~Υπήρχαν θεωρητικοί και πολιτικοί που θεωρούσαν ότι, στις χώρες αυτές, δεν εγκαθιδρύθηκε ο σοσιαλισμός αλλά ένα είδος κρατικού καπιταλισμού.~~ Τα μέσα παραγωγής είχαν περάσει στο κράτος, όμως το κόμμα και όχι οι εργάτες είχε τον πραγματικό τους έλεγχο. Τα κομματικά στελέχη, σύμφωνα με τους επικριτές, είχαν αντικαταστήσει τους επιχειρηματίες.

Το 1989, η πτώση του τείχους του Βερολίνου σήμανε την αρχή της κατάρρευσης των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού. Το 1991 η Σοβιετική Ένωση διαλύθηκε και το οικονομικό σύστημα, που είχε οικοδομηθεί, έδωσε τη θέση του στον καπιταλισμό.

Στο μάθημα της Πολιτικής Παιδείας της Α' Λυκείου έγινε αναφορά στους όρους «αγροτική κοινωνία», «βιομηχανική κοινω-

νία», «μεταβιομηχανική κοινωνία». Τι διαφορά έχουν τα οικονομικά και κοινωνικά συστήματα που περιγράψαμε σε αυτή την ενότητα με αυτούς τους όρους;

Οι όροι αγροτική και βιομηχανική κοινωνία αναφέρονται στο ποιος τομέας κυριαρχεί στην συνολική οικονομία (πρωτογενής, δευτερογενής, τριτογενή) και στο είδος των παραγωγικών συντελεστών που χρησιμοποιούνται. Στις αγροτικές κοινωνίες, οι άνθρωποι ζουν, κυρίως, από την καλλιέργεια της γης. Στις βιομηχανικές κοινωνίες, ζουν, κυρίως από τη βιομηχανική παραγωγή αλλά και από τον πρωτογενή τομέα που και αυτός έχει «βιομηχανοποιηθεί» με τη χρήση μηχανών.

Τα οικονομικά και κοινωνικά συστήματα αναφέρονται στον τρόπο παραγωγής, στις παραγωγικές σχέσεις με τις οποίες οι άνθρωποι παράγουν τα διάφορα προϊόντα.

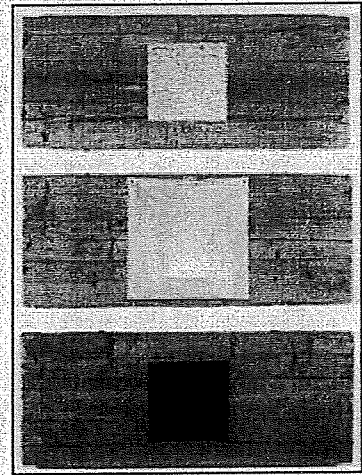
Σχηματικά, τα οικονομικά και κοινωνικά συστήματα σε σχέση με τους όρους «αγροτική κοινωνία», «βιομηχανική κοινωνία», «μεταβιομηχανική κοινωνία» είναι:

ΤΥΠΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ
Αγροτική κοινωνία	Δουλοκτητικό
	Φεουδαρχικό
Βιομηχανική	Καπιταλισμός
	Σοσιαλισμός
Μεταβιομηχανική	Καπιταλισμός με αναπτυγμένο τομέα υπηρεσιών και εκτεταμένη χρήση της πληροφορικής στην παραγωγική διαδικασία.

Μια άλλη διάκριση που συναντούμε είναι η διάκριση Πρώτου, Δεύτερου, Τρίτου και «Τέταρτου» Κόσμου. Ποια σχέση μπορεί να έχει αυτή η ταξινόμηση με αυτές που περιγράψαμε;

Πρόκειται για μια άλλη ταξινόμηση που χρησιμοποιεί διαφορετικά κριτήρια. Κριτήριο ταξινόμησης, σε αυτήν την περίπτωση, δεν είναι ούτε οι **σχέσεις παραγωγής** (δουλοκτητικό, φεουδαρχικό, καπιταλιστικό, σοσιαλιστικό σύστημα) ούτε **το ποιος τομέας της παραγωγής είναι κυρίαρχος** (πρωτογενής – αγροτική κοινωνία, δευτερογενής – βιομηχανική κοινωνία κτλ.).

Το κριτήριο είναι το **επίπεδο ανάπτυξης της οικονομίας**. Έτσι, και στον Πρώτο και στον Τρίτο Κόσμο συμπεριλαμβάνονται καπιταλιστικές οικονομίες. Διαφέρουν, όμως, ως προς το επίπεδο της ανάπτυξής τους. Οι Η.Π.Α., ο Καναδάς, η Γερμανία, η Γαλλία κτλ. είναι ανεπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες. Ανήκουν στον Πρώτο Κόσμο. Η Νιγηρία, η Κολομβία, η Βραζιλία, η Αλγερία έχουν, επίσης, καπιταλισμό. Ανήκουν, όμως, στον Τρίτο Κόσμο καθώς η ανάπτυξη τους είναι πολύ μικρότερη σε σχέση με τις χώρες του Τρίτου Κόσμου.

Χρήστος Μπόκορος, *Το αίνιγμα του Παράδοξου* (τρίπτυχο), 2000, Εθνική Πινακοθήκη.

Οι οικονομικές σχέσεις ανάμεσα στις χώρες δεν είναι μόνο σχέσεις αλληλεξάρτησης και αλληλεγγύης. Είναι και σχέσεις εκμετάλλευσης και κυριαρχίας. Πολλοί οικονομολόγοι έκαναν σημαντικές εργασίες πάνω σε αυτή την κατεύθυνση, προσπαθώντας να δείξουν με στοιχεία την οικονομική ανισότητα στον σύγχρονο κόσμο και πως αυτή επηρεάζει τους πολίτες.

Ο οικονομολόγος Αντρέ Γκύντερ Φρανκ (1929-2005) υπολόγισε ότι στη Χιλή – χώρα της καπιταλιστικής περιφέρειας – το 74% του μισθού μιας μέσης οικογένειας ξοδεύονταν μόνο στην αγορά ψωμιού! Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι οικογένειες να περικόπτουν αγαθά, όπως το γάλα και τα εισιτήρια των αστικών συγκοινωνιών. Η πλειονότητα των εργαζομένων πήγαιναν στη δουλειά τους με τα πόδια.

Επιπλέον, πολλά παιδιά υποσιτίζονταν και λιποθυμούσαν στο σχολείο. Πολλά από αυτά σταμάτησαν να πηγαίνουν στο σχολείο.

(Ν. Κλάιν, *Το Δόγμα του Σοκ*, μτφρ. Άγγελος Φιλιππάτος, εκδ. Νέα Σύνορα, Αθήνα 2007).

Τεοντόρ Ντε Μπρυ, *Ινδιάνικο Χωριό*, Γκραβούρα, 1588.

Πολλοί οικονομολόγοι θεωρούν ότι οι «ανακαλύψεις» των Ευρωπαίων θαλασσοπόρων ήταν η αρχή της κυριαρχίας των ευρωπαϊκών χωρών στις χώρες της Λατινικής Αμερικής, της Ασίας και της Αφρικής.

Οι νέες περιοχές υπήχθησαν σε ένα καθεστώς ανελέητης εκμετάλλευσης, η οποία βοήθησε τις αναπτυγμένες αποικιοκρατικές μητροπόλεις να γίνουν ακόμη πιο πλούσιες και ισχυρές. Οι νέες, όμως, περιοχές της Ασίας, της Αφρικής της Λατινικής Αμερικής είδαν τον πολιτισμό τους να καταστρέφεται, τον πληθυσμό τους να αποδεκατίζεται και τον πλούτο τους να λεηλατείται.

Τεοντόρ ντε Μπρυ, *Η κατάκτηση της Αμερικής από τους Ισπανούς*.

Οι ανεπτυγμένες χώρες του Πρώτου Κόσμου καθορίζουν, σε μεγάλο βαθμό, την πορεία της οικονομίας των χωρών του Τρίτου Κόσμου. Πολλοί οικονομολόγοι θεωρούν ότι οι αναπτυγμένες χώρες είναι καπιταλιστικές **μητροπόλεις** που κυριαρχούν στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες της καπιταλιστικής **περιφέρειας** και τις εκμεταλλεύονται. Η κυριαρχία και η εκμετάλλευση επεκτείνονται σε πολλά επίπεδα. Ειδικότερα:

- Οι χώρες της μητρόπολης εκμεταλλεύονται τις πλουτοπαραγωγικές πηγές της περιφέρειας (ορυκτός πλούτος, εκμετάλλευση ύδρευσης, ηλεκτροδότησης, κατασκευή βασικών έργων υποδομής όπως δρόμοι, αεροδρόμια και γέφυρες από εταιρείες των μητροπολιτικών χωρών που εισπράττουν επί πολλά χρόνια, μέσω διοδίων χρήσης, πολλαπλάσια ποσά από το κόστος κατασκευής και ταυτόχρονα ελέγχουν άμεσα την οικονομική ζωή της χώρας).
- Οι χώρες της μητρόπολης αποκτούν φθηνό εργατικό δυναμικό (μετανάστευση) από τις χώρες της περιφέρειας.

Ο επόμενος πίνακας παρουσιάζει την ταξινόμηση με κριτήριο το επίπεδο ανάπτυξης:

Πρώτος Κόσμος	• Καπιταλιστικές κοινωνίες Δυτικής Ευρώπης, Η.Π.Α., Καναδάς, Ιαπωνία, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία. • Η ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής είναι ατομική και κυριαρχεί η ελεύθερη αγορά. • Η πλειονότητα του πληθυσμού ζει σε πόλεις. Ένα μικρό τμήμα του πληθυσμού ασχολείται με τη γεωργία.
Δεύτερος Κόσμος	Είναι οι χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού», που δεν υπάρχουν πια.
Τρίτος Κόσμος	• Είναι πρώην αποικιακές χώρες ή/και υπανάπτυκτες χώρες. • Ο πληθυσμός ασχολείται κυρίως με τη γεωργία. • Είναι χώρες φτωχές, ο πληθυσμός τους είναι εξαθλιωμένος, δεν υπάρχει καλό οδικό δίκτυο, αποχέτευση, ιατρική περίθαλψη, εκπαίδευση.
«Τέταρτος Κόσμος»	Πρόκειται για τους άστεγους των μεγάλων πόλεων, οι οποίοι τοποθετούνται, από άποψη συνθηκών ζωής, δίπλα στους εξαθλιωμένους των κοινωνιών του Τρίτου Κόσμου. Έτσι, πολλοί κοινωνιολόγοι κάνουν λόγο για τον «Τέταρτο Κόσμο» που ζει στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες.

Κεφ 2
Κοινωνιολογία Γ' Λυκείου

2. Συνοπτικά διαγράμματα

1. Αγροτικές κοινωνίες

Χαρακτηριστικά αγροτικών κοινωνιών

- Μόνιμη εγκατάσταση αγροτών (ιδιοκτήτης ή εξαρτημένος καλλιέργητης)
- Συστηματική καλλιέργεια της γης

Ταξινομικό σχήμα αγροτικών κοινωνιών

- Δουλοκτητικές (αγρότες εξαρτήματα γης)
- Φεουδαρχικές (φόροι αγρότη, αρχικά σε είδος, μετά σε χρήμα και αγγαρεία)

2. Επιμέρους γνωρίσματα των αγροτικών κοινωνιών

Εξαθλίωση και πρόωροι θάνατοι λόγω επαχθών δεσμεύσεων (φόροι, αγγαρεία)

Μικρή προσδοκώμενη διάρκεια ζωής λόγω άθλιων συνθηκών υγιεινής και λιμών

Υψηλός αριθμός γεννήσεων λόγω θανάτων

Δεν χαρακτηρίζονται κλειστές και αυτόρκες οικονομίες.

3. Μετάβαση στη βιομηχανική κοινωνία (φάσεις ανάπτυξης)

Α' φάση ανάπτυξης

- φεουδάρχες
- βιοτέχνες και έμποροι της υπαίθρου
- συντεχνίες (στην πόλη)

Β' φάση ανάπτυξης

- βιοτεχνικά εργαστήρια (μανιφακτούρα)

4. Βιομηχανική Επανάσταση (18ος αιώνας - Αγγλία)

Εισαγωγή των μηχανών στη βιοτεχνική παραγωγή (μηχανοκίνητα εργοστάσια)

Εμφάνιση της εργατικής τάξης (προλεταριάτο) και σύγκρουση με τους εργοδότες (κεφαλαιοκράτες)

Σχέση εξαρτημένης εργασίας του εργάτη από τον εργοδότη (μισθωτή εργασία)

Οργάνωση της εργασίας

Αύξηση της παραγωγής αγαθών

Δημιουργία μεγάλης αγοράς

Αστικοποίηση

5. Βιομηχανική καπιταλιστική κοινωνία (18ος αιώνας)

Μεταμορφώνεται συνεχώς χάρη στην πρόοδο του βιομηχανικού τομέα.

Το εργοστάσιο αποτελεί κύρια πηγή παραγωγής προϊόντων, άρα σημαντικό οικονομικό θεσμό.

Ο κεφαλαιοκράτης συσσωρεύει το κεφάλαιο και τις επενδύσεις του για αύξηση της παραγωγής στο εργοστάσιο.

Σύγκρουση εργοδοτών (κεφαλαιοκράτες) και εργαζομένων (εργατική τάξη)

Ανάπτυξη συνδικαλιστικού κινήματος εργαζομένων και διατύπωση αιτημάτων

6. Χαρακτηριστικά της μεταβιομηχανικής κοινωνίας

Παραγωγή και αξιοποίηση της πληροφορίας και της γνώσης που παράγεται στο πανεπιστήμιο ως κύρια πηγή θεωρητικής γνώσης

Αληματώδης ανάπτυξη του τομέα των υπηρεσιών (εκπαίδευση, τράπεζες, εμπόριο, τουρισμός, ασφάλειες κτλ.)

Παραγωγή και ανάπτυξη των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών

Επιτεύγματα της μεταβιομηχανικής κοινωνίας οι νέες τεχνολογίες (υπολογιστές, ρομποτική, τηλεπικοινωνιακοί δορυφόροι κ.ά.)

2. Συνοπτικά διαγράμματα

1. Διάκριση κοινωνιών σε αναπτυγμένες και λιγότερο αναπτυγμένες

Σύγχρονη κοινωνία
(αναπτυγμένη κοινωνία)

- εξελιγμένη τεχνολογία στον τομέα της οικονομίας
- ύπαρξη κράτους και γραφειοκρατίας στον πολιτικό τομέα
- υψηλός καταμερισμός εργασίας στον κοινωνικό τομέα

Λιγότερο αναπτυγμένες
ή αναπτυσσόμενες
κοινωνίες

- προβληματικές καταστάσεις
- φτώχεια
- παιδική θνησιμότητα, ανύπαρκτες συνθήκες υγειονομικής περίθαλψης
- εκτεταμένος αναλφαριθμητισμός
- πολύ χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα
- Υπήρξαν αντικείμενο αποικιοκρατικής εκμετάλλευσης (17ος-20ός αιώνας).
- Οι πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν σε αυτές είναι παράγωγα της εκμετάλλευσης αυτής.
- Δεν υπάρχει μια κοινή θεωρία εξήγησης για αυτές, γιατί δεν αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο (π.χ. χώρες της Λ. Αμερικής και χώρες της Ασίας ή της Αφρικής).

2. Διάκριση των χωρών με βάση το φαινόμενο της αποικιοκρατίας

Χώρες του Πρώτου Κόσμου

- εκβιομηχάνιση
- ελεύθερη οικονομία
- μικρό ποσοστό απασχολούμενων στη γεωργία

Χώρες του Δεύτερου Κόσμου

- Πρώην σοσιαλιστικές χώρες (ΕΣΣΔ)
- κεντρικά σχεδιασμένη και κρατικά ελεγχόμενη οικονομία

Χώρες του Τρίτου Κόσμου

- οικονομία είτε ελεύθερη είτε κεντρικά σχεδιασμένη
- η πλειονότητα του πληθυσμού απασχολείται με την καλλιέργεια της γης

3. Η έννοια της ανάπτυξης

Το περιεχόμενο της ανάπτυξης μπορεί να περιλαμβάνει:

Στόχους για ικανοποίηση βασικών αναγκών του πληθυσμού όπως:

- διατροφή
- στέγαση
- ιατρική περίθαλψη
- μόρφωση

Στόχους για:

- παραχώρηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων
- πολιτική συμμετοχή
- προστασία του περιβάλλοντος

Αντίδ

4. Θεωρίες για την ανάπτυξη των κοινωνιών

Θεωρίες του εκσυγχρονισμού

- Η επίσημη εκπαίδευση έχει μια αιτιώδη σχέση με την οικονομική ανάπτυξη.
- Η ποιότητα της εκπαίδευσης, η ποιότητα των ανθρώπινων πόρων και ο προσανατολισμός στις δυτικές αξίες μπορεί να συμβάλουν στην οικονομική ανάπτυξη.

Θεωρία της εξάρτησης

- Η ανάπτυξη των κοινωνιών ταυτίζεται με την ενσωμάτωσή τους στη διεθνή αγορά και τον παγκόσμιο καπιταλισμό.
- Η υπανάπτυξη του Τρίτου Κόσμου και η ανάπτυξη του καπιταλιστικού Δυτικού κόσμου πρέπει να εξετάζονται από κοινού.
- Οι χώρες του Τρίτου Κόσμου δεν αναπτύχθηκαν αυτόνομα, αλλά ανέπτυξαν σχέσεις εξάρτησης από τις καπιταλιστικές δυνάμεις (έχουν ρόλο εργατικής τάξης).
- Οι χώρες του Τρίτου Κόσμου ή αναπτυσσόμενες αποτελούν χώρες της καπιταλιστικής περιφέρειας ενώ οι αναπτυγμένες χώρες ονομάζονται μητροπόλεις του καπιταλισμού.

2. Συνοπτικά διαγράμματα

Εξάδα1. Κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας στην ελληνική κοινωνία**Αγροτικός
τομέας**

- Δεν υπήρχε ενιαίο και ομοιογενές αγροτικό σύνολο αλλά διαφορετικά τοπικά αγροτικά συστήματα.
- Απουσία αξιόλογων επενδύσεων στη γεωργία επειδή κυριαρχεί η μικρή ιδιοκτησία.
- Έλλειψη αγροτικού εκσυγχρονισμού (τεχνολογικός, μηχανήματα, εκπαίδευση κ.ά.).

**Βιομηχανικός
τομέας**

- Μεταπολεμικά το κράτος ήταν ο βασικός ιδιοκτήτης και επενδυτής (π.χ. στον τομέα της ενέργειας, τη ΔΕΗ).
- Η μεγαλύτερη αύξηση πληθυσμού και βιομηχανίας στη μεταπολεμική Ελλάδα παρατηρήθηκε κατά μήκος του οδικού άξονα Πάτρας-Θεσσαλονίκης-Καβάλας.
- Η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από ατελή και ανοηλοκλήρωτη εκβιομηχάνιση κατά το 2004.
- Τα τελευταία χρόνια εμφανίστηκε στη χώρα μας το φαινόμενο της αποβιομηχάνισης.

**Τομέας
υπηρεσιών**

- Περιλαμβάνονται δραστηριότητες όπως το εμπόριο, ο τουρισμός, η ναυτιλία, οι μεταφορές, οι επικοινωνίες, οι τράπεζες, οι ασφαλίσεις και λοιπές υπηρεσίες.
- Απασχολεί, σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2001, το 55,1% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.
- Κυριότερες δραστηριότητες: η ναυτιλία, όπου η Ελλάδα ανταγωνίζεται διεθνώς τις περισσότερες αναπτυγμένες χώρες, και ο τουρισμός που αποτελεί τη λεγόμενη «βαριά βιομηχανία» της χώρας και έχει συνδράμει σημαντικά την ελληνική οικονομία.

2. Δημογραφικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας

Πληθυσμός: 10.939.605 (στοιχεία απογραφής του 2001)

Φυσική αύξηση του πληθυσμού: αρνητική (θάνατοι > γεννήσεις), αύξηση πληθυσμού λόγω της εισροής μεταναστών

Γήρανση του πληθυσμού (χαμηλό ποσοστό γεννήσεων, βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και μείωση των θανάτων) ως προς το ποσοστό των γεννήσεων η Ελλάδα είναι προτελευταία στην Ευρώπη.

3. Κοινωνικές αξίες στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία

Aξίες

Καθορίζουν τις προτεραιότητες της κοινωνίας και τις συμπεριφορές των ατόμων.

Αποκτώνται μέσα από τις διαδικασίες και τους μηχανισμούς της κοινωνικοποίησης.

Διαφοροποιούνται (αλλάζουν, μεταβάλλονται) στον χώρο (κοινωνίες-κοινωνικές ομάδες) και στον χρόνο (διαφορές αξιών στην ίδια κοινωνία στην πορεία του χρόνου).

ΣΥΝΟΨΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

2.1 Από την αγροτική κοινωνία στην κοινωνία της πληροφορίας

- **Αγροτικές κοινωνίες:** μόνιμη εγκατάσταση του αγρο-τη-καλλιεργητή σε έναν τόπο, συστηματική καλλιέργεια του εδάφους
- Διάκριση αγροτικών κοινωνιών σε **δουλοκτητικές** και **φεουδαρχικές** (υποτέλεια, φόροι, αγγαρεία)
- **Συντεχνίες:** κλειστά συστήματα επαγγελματικών κατηγοριών που δεν επέτρεπαν την είσοδο σε καινούργιους επαγγελματίες
- **Μανιφακτούρα:** παραγωγική μονάδα στην οποία εργάζονταν επαγγελματίες χειροτέχνες
- **Βιομηχανική επανάσταση:** α) εκτεταμένη εισαγωγή μηχανών στη βιοτεχνική παραγωγή και δημιουργία μεγάλων εργοστασίων, β) εμφάνιση εργατικής τάξης και ανάπτυξη συνδικαλιστικού κινήματος, γ) μισθωτή εργασία = σχέση εξαρτημένης εργασίας από τον εργοδότη, δ) παραγωγή μεγάλων ποσοτήτων διαφόρων αγαθών με μειωμένο κόστος, ε) δημιουργία μιας μεγάλης αγοράς η οποία εξαρτιόταν από την ικανότητα παραγωγής αγαθών
- **Βιομηχανική κοινωνία:** συσσώρευση κεφαλαίου σε κολοσσιαίες επιχειρήσεις-βιομηχανίες, σύγκρουση εργοδοτών-εργαζομένων, αστικοποίηση
- **Μεταβιομηχανική κοινωνία** (ή κοινωνία της πληροφορίας και της γνώσης): η πληροφορία και η συσσώρευσή της αποτελεί το «κλειδί» για τη μεγαλύτερη ανάπτυξη

2.2 Σύγχρονες κοινωνίες

- Διάκριση κοινωνιών σε **αναπτυγμένες** και **λιγότερο αναπτυγμένες**
- **Αποικιοκρατία:** διαμόρφωσε τη διάκριση σε χώρες του Πρώτου (ελεύθερη οικονομία, εκβιομηχάνιση, λίγοι γεωργοί), Δεύτερου (κεντρικά σχεδιασμένη και κρατικά ελεγχόμενη οικονομία) και Τρίτου Κόσμου (ελεύθερη ή κεντρικά σχεδιασμένη οικονομία, και απασχόληση της πλειονότητας του πληθυσμού στη γεωργία)

2.2 Σύγχρονες κοινωνίες

- **Θεωρίες εκσυγχρονισμού:** η ποιότητα της εκπαίδευσης έχει αιτιώδη σχέση με την ανάπτυξη.
- **Θεωρία εξάρτησης:** η ανάπτυξη του καπιταλιστικού δυτικού κόσμου (μητροπόλεις του καπιταλισμού) και η υπανάπτυξη του Τρίτου Κόσμου (χώρες της καπιταλιστικής περιφέρειας) πρέπει να εξετάζονται από κοινού.

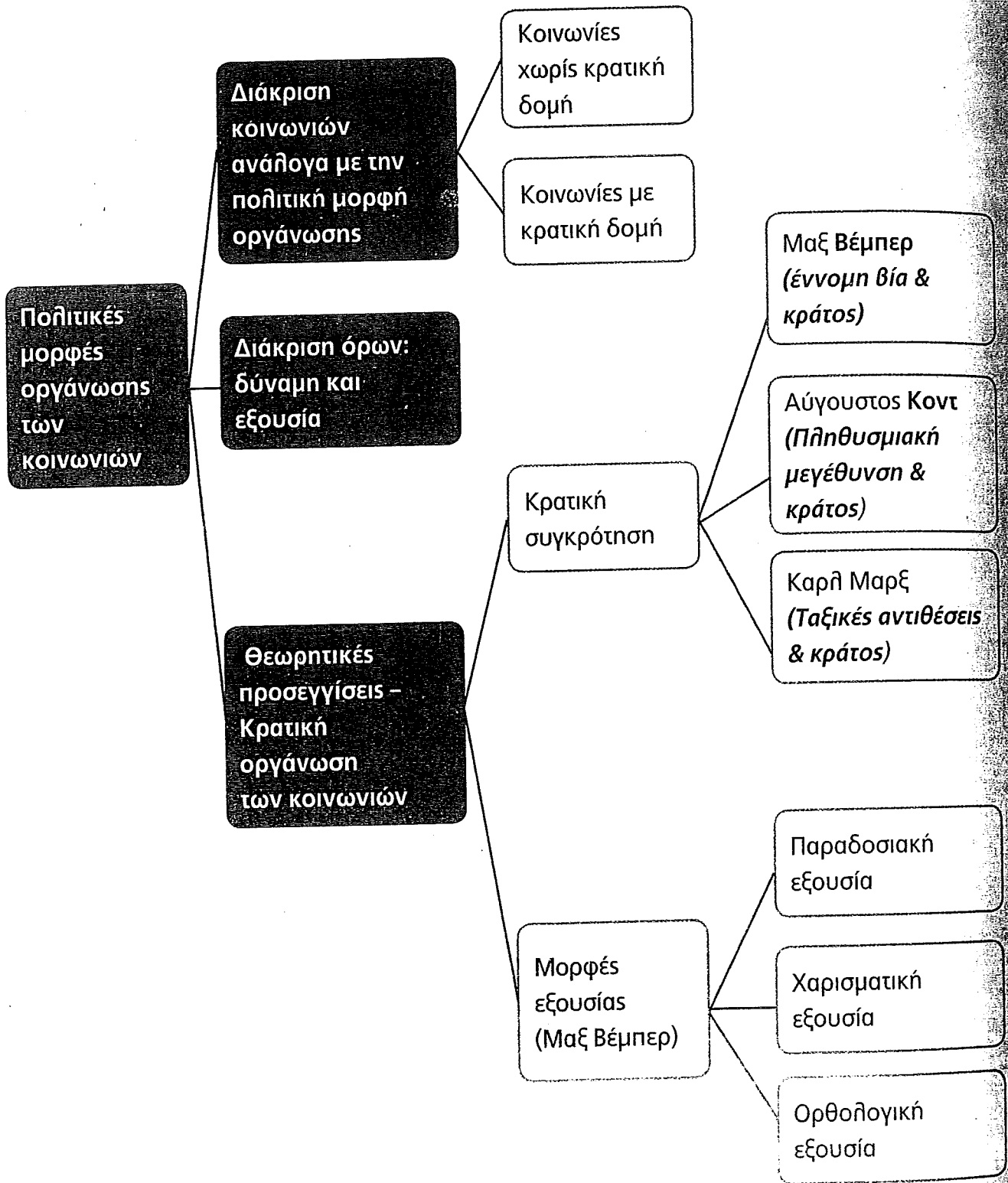
2.3 Βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας

- **Αγροτικός τομέας:** δεν υπήρξε μεγάλη ιδιοκτησία γης.
- **Βιομηχανικός τομέας:** σοβαρότερος επενδυτής το κράτος.
- **Τομέας υπηρεσιών:** κυριότερες δραστηριότητες η ναυτιλία και ο τουρισμός.
- **Δημογραφικά χαρακτηριστικά:** γήρανση πληθυσμού, υπογεννητικότητα.
- **Κοινωνικές αξίες:** καθορίζουν τις προτεραιότητες μιας κοινωνίας και τους κανόνες συμπεριφοράς στις κοινωνικές σχέσεις.

Κοινωνιολογία - Γ' Λυκείου.

2. Συνοπτικά διαγράμματα

Διάγραμμα 1 Πολιτικές μορφές οργάνωσης των κοινωνιών

2. Μορφές εξουσίας κατά Βέμπερ

Ποιες είναι
οι μορφές
εξουσίας
για τον
Μ. Βέμπερ;

Πού βασίζεται
η νομιμότητα
σε καθεμία από
τις τρεις μορφές
εξουσίας;

Ποιες
χαρακτηριστικές
μορφές μπορούμε
να διακρίνουμε
ανά τύπο;

Παραδείγματα
εξουσιών;

Παραδοσιακή
εξουσία

Η νομιμότητα της εξουσίας (ενός αρχηγού) προέρχεται από συνήθειες και παραδόσεις που περνούν από τη μια γενιά στην άλλη (εθιμικό δίκαιο).

Χαρακτηριστική μορφή παραδοσιακής εξουσίας είναι η πατριαρχική (που ενσαρκώνεται στο πρόσωπο του πατέρα-αρχηγού).

Παραδείγματα παραδοσιακής εξουσίας είναι οι εκτεταμένες οικογένειες της αγροτικής κοινωνίας ή οι βασιλείς του 18ου αιώνα που κυβερνούσαν Ελλήνους κ.ά.

Χαρισματική
εξουσία

Βασίζεται σε μια εξαιρετική προσωπικότητα που διαθέτει το «χάρisma», τον ηρωισμό ή τις ηγετικές ικανότητες. Η νομιμότητά της προκύπτει από τη συναισθηματική αφοσίωση στα χαρίσματα και τα χαρακτηριστικά ενός προσώπου. Ασκεείται από ένα πρόσωπο και είναι πολύ δύσκολο να τη μεταβιβάσει σε κάποιον άλλο.

Χαρακτηριστικός τύπος ηγέτη αυτής της μορφής εξουσίας είναι ο «προφήτης», ο «ήρωας» πολέμου, αλλά και ο «δημαγωγός».

Για τα μοντέρνα έθνη-κράτη μια χαρισματική προσωπικότητα από μόνη της δεν παρέχει μια σταθερή βάση δύναμης. Παραδείγματα χαρισματικών ηγετών είναι ο Τζον Φ. Κένεντι, ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, ο Νέλσον Μαντέλα, ο Φιντέλ Κάστρο κ.ά.

Ορθολογική
εξουσία

Στηρίζεται στη «νομιμότητα» των θεσμοθετημένων και από κοινού συμφωνημένων νομικών ρυθμίσεων, από τις οποίες αντλούν την εξουσία όσοι την ασκούν.

Χαρακτηριστική μορφή εξουσίας είναι η γραφειοκρατία. Η δύναμη βρίσκεται περισσότερο στα «γραφεία» παρά στα πρόσωπα που τα στελεχώνουν (γραφειοκράτες), καθώς όσοι κατέχουν μια θέση στα κυβερνητικά γραφεία αναμένεται να λειτουργούν στη βάση συγκεκριμένων νόμων, κανόνων και ρόλων.

Παραδείγματα ορθολογικής εξουσίας είναι τα σύγχρονα μοντέρνα κράτη, π.χ. ευρωπαϊκές χώρες, ανάμεσά τους και η Ελλάδα.

Συγκεντρωτικός Πίνακας (από πίνακα 7.1 του σχολικού βιβλίου:
Χαρακτηριστικά των κοινωνιών με ή χωρίς κρατική δομή)

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Βασική διάκριση κοινωνιών με κριτήριο την κρατική οργάνωση της εξουσίας		Κοινωνίες χωρίς κρατική δομή	Κοινωνίες με κρατική δομή
ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΥΓΚΡΙΣΗΣ		↕	↕
ΠΩΣ ΑΣΚΕΙΤΑΙ Η ΕΞΟΥΣΙΑ;	Μηχανισμοί διακυ- βέρνησης →	Ατυποί Π.χ. Η θρησκευτική υπακοή, ιερά σύμβολα, «μαγεία», ο όρκος, ο φυσικός καταναγκασμός, συγγενικοί δεσμοί κ.ά.	Πολιτικοί μηχανισμοί ή κυβερνητικοί θεσμοί που διαφοροποιούνται από άλλες οργανώσεις. Π.χ. Κόμματα, εκλογές, συστήματα αντιπροσω- πευσης, κοινοβούλιο.
ΠΟΥ ΑΣΚΕΙΤΑΙ Η ΕΞΟΥΣΙΑ;	Γεωγραφικά όρια εξουσίας- κυριαρχίας →	Κοινωνία με ασαφή εδαφικά όρια Π.χ. νομαδικές φυλές, εθνοτικές ομάδες κ.ά.	Συγκεκριμένος πληθυ- σμός και συγκεκριμένη επικράτεια. Π.χ. σύγχρονα κράτη, Ελλάδα, Γαλλία.
ΠΟΙΟΣ → ΑΠΟΦΑΣΙΖΕΙ;	Κυρίαρχες ρυθμιστικές αρχές αποφάσεων	Οικογενειακές ή συγγενικές ομάδες ή, σε μεγαλύτερες φυλετικές δομές, ένας αρ- χηγός με την υποστήριξη ενός συμβουλίου Π.χ. Ο πατέρας, ο γηραιό- τερος, ο «μαγός», ο «πολε- μιστής» κ.τ.λ.	Νομικό σύστημα που υποστηρίζεται από τη δυ- νατότητά του να χρησι- μοποιεί έννομη βία. Π.χ. νόμοι, δικαιοκώ σύ- στημα κ.τ.λ.
ΠΩΣ ΡΥΘΜΙΖΟΝΤΑΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ;	Κυρίαρχες ρυθμιστικές αρχές σχέσεων και συναληθαγών →	Οι σχέσεις και οι συναλ- ληθαγές καθορίζονται σε σημαντικό βαθμό από τα έθιμα. Π.χ. τελετουργίες παραδό- σεις, ήθη κι έθιμα, π.χ. η «ηρόικα», ο «όρκος τιμής» για την εξόφληση του χρέους κ.ά.	Τα θεσμικά όργανα της κυβέρνησης καθορίζο- νται από το Σύνταγμα. Π.χ. Υπουργικό Συμβού- λιο, Δημόσια Διοίκηση, Στρατός κ.τ.λ.

7.7 Κοινωνικές βάσεις της εξουσίας.

Πίνακας 1. Συγκριτική απεικόνιση των μοντέλων εξουσίας

Μοντέλα εξουσίας	Μοντέλο των ελίτ	Πλουραλιστικό μοντέλο	Μαρξιστικό μοντέλο
Βασικοί εκπρόσωποι	Τσ. Ραϊτ Μίλς, Βιλφρέντο Παρέτο, Ρόμπερτ Μίκελς κ.ά.	Ρόμπερτ Νταλ, Ραϋμόν Αρόν, Τζ. Γκαλμπρείθ κ.ά.	Καρλ Μαρξ, Λουί Αλτουσέρ κ.ά.
Μορφή δημοκρατικής αντιπροσώπευσης – κρατικής εξουσίας	Συγκέντρωση εξουσίας σε λίγα χέρια (Μία ολιγαρχία των εκλεκτών)	Ο ανταγωνισμός των διαφόρων ομάδων εξισορροπεί τελικά την εξουσία, καθώς τη διαχέει σε διάφορους τομείς. (Μία μορφή πολυαρχίας)	Τα κράτος υπηρετεί τα συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων, ασκώντας εξουσία στην εργατική τάξη μέσω των μηχανισμών καταστολής και των ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους. (Μία κοινωνία εκμεταλλευτικών σχέσεων της εργασίας)
Κυρίαρχοι φορείς άσκησης εξουσίας	Πολιτική, οικονομική και στρατιωτική ελίτ	Ομάδες συμφερόντων – ελίτ διαφόρων τομέων	Μηχανισμοί καταστολής, δηλαδή αστυνομία, στρατός, δικαστήρια, φυλακές & ιδεολογικοί μηχανισμοί χειραγώγησης, όπως σχολείο, οικογένεια, κοινωνική ασφάλεια κτλ.

ΣΥΝΟΨΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

7.1

Κοινωνίες με ή χωρίς
κρατική οργάνωση –
θεωρητική προσέγγιση

- Χαρακτηριστικά κοινωνιών: χωρίς κρατική δομή – με κρατική δομή
- Μορφές εξουσίας: Τύποι νομιμοποίησης της εξουσίας κατά Βέμπερ: *παραδοσιακή, χαρισματική, ορθολογική εξουσία*
- Μορφές κρατικής εξουσίας: αντιλήψεις για το έθνος - Συγκρότηση έθνους-κράτους
- Συστήματα διακυβέρνησης: Δημοκρατία – Αυταρχισμός – Ολοκληρωτισμός
- Μορφές υπερκρατικής εξουσίας: Ευρωπαϊκή Ένωση

7.2

Κοινωνικές βάσεις
της εξουσίας

- Μοντέλο των ελίτ: Διαπλοκή εξουσίας μεταξύ οικονομικής – πολιτικής – στρατιωτικής ελίτ
- Πλουραλιστικό μοντέλο: Διάχυση & εξισορρόπηση εξουσίας μέσω ανταγωνισμών και συμβιβασμών των διαφόρων ελίτ
- Μαρξιστικό μοντέλο: Το κράτος στην υπηρεσία της κυρίαρχης αστικής τάξης μέσω κατασταλτικών και ιδεολογικών μηχανισμών άσκησης εξουσίας

7.3

**Πολιτική συμπεριφορά
& κοινωνικοί παράγοντες
που την επηρεάζουν –
Φορείς πολιτικής
κοινωνικοποίησης**

- **Πολιτικά κόμματα:** Οργανωμένη πολιτική δράση, κοινός στόχος η κατάκτηση της εξουσίας, εξωκοινοβουλευτική στήριξη.
- **Ομάδες συμφερόντων:** Οργανωμένες συλλογικότητες, κοινός στόχος η προώθηση συμφερόντων. **Ομάδες γνώμης:** Οργανωμένες συλλογικότητες, κοινός στόχος η προώθηση κοινών αξιών.
- **«Κοινή» γνώμη – επικρατούσες απόψεις**
Σφυγμομέτρηση – μέθοδος καταγραφής κοινής γνώμης.
- **Πολιτική & εκλογική συμπεριφορά – Συμμετοχή ή αποχή από τα πολιτικά πράγματα.** Κοινωνικοί και ατομικοί παράγοντες διαμόρφωσής τους.
- **Εμπειρικές έρευνες εκπροσώπησης στη Βουλή.**
Κυρίαρχο κοινωνικό προφίλ βουλευτών – άνδρας, ηευκός ώριμης ηλικίας, μεσαίας τάξης με καλό μορφωτικό επίπεδο, «επαγγελματίας» της πολιτικής.

7.4

Πολιτική αλληλοτρίωση

- Μη συμμετοχή – αποξένωση από το πολιτικό γίγνεσθαι
- Παράγοντες πολιτικής αλληλοτρίωσης
- Τρόποι αντιμετώπισης: συλλογικές προσπάθειες – Πολιτικές κυβερνώντων & πρωτοβουλίες πολιτών

